

ד"ר עלי טל-אור

אהל מועד - המשכן - המקדש

בדרך כלל אנו סבורים ש"המקדש" הוא כינוי למקום קדוש המיועד לעבודת ה', או כינוי מקוצר לבית המיועד לעבודת ה'. כזו היא אמנם הגדרת "המקדש" גם בקונקורדנציות ובמילונים. ויש לכך בסיס דקדוקי. המשקל "מקטל" [מי בחירק, קי בשווא, טי בקמץ], מציין בד"כ מקומות או הקשר למקום. למשל: מסגד, משכן, מקלט, אך גם מדף ומגש. המשקל המציין כלים הוא עפי"ר "מקטלי" [מי בפתח, קי בשווא, טי בצירה].

אולם למעשה, אין הדברים פשוטים כלל. מבחינת ההגדרה ההלכתית, גם המשכן קרוי מקדש¹ ולכן יש להגדיר היטב מהו "המקדש", גם מבחינת ההלכה.

הפעם הראשונה בה המקדש נזכר היא בשירת הים, שבסופה בני ישראל מביעים תקוותם שה' יכונן לו מקדש². לבד מהציווי לבנות את המשכן כמקדש זמני שנא: "ועשו לי מקדש" (שמות כ"ה, ת), הניתן לפרוק ולהעברה ממקום למקום, אין עוד בספר שמות איזכור של המקדש.

בספר ויקרא נזכר המקדש בהטיות שונות, תשע פעמים, שהן שתיים זהות לחלוטין.

א. בפרשת היולדת כתוב:

"ושלשים יום ושלשת ימים תשב בדמי טהרה בכל קדש לא תגע ואל המקדש לא תבוא עד מלאת ימי טהרה"³. ובמסכת כלים פ"א, ה"ח נקבע:

"הר הבית מקודש ממנו [=מירושלים], שאין זבים וזבות נדות ויולדות נכנסים לשם".

הרי לנו ברור, שהר הבית כולו עד שערי העזרה, הם שערי ניקנור, הנחשב מחנה לוי, אסור בכניסה או בשהייה ליולדות, ממילא ברור שה"מקדש" כולל בהגדרתו את מחנה לוי ומחנה שכינה!

לפי זה יוצא לכאורה, שכאשר נשות שבט לוי היו נידות או ילדו בתקופת המדבר, היה עליהן לעזוב את אחליהן ולצאת להתגורר במחנה ישראל! להלן נסיף לדון בזה.

1. עירובין ב, ע"א: "אשכחן מקדש דאיקרי משכן משכן דאיקרי מקדש. בשלמא מקדש דאיקרי משכן, דכתיב: יונתני משכני בתוכם, אלא משכן דאיקרי מקדש מנלן? - אילימא מדכתיב: יונשאו הקהתים נושאי המקדש והקימו את המשכן עד בואם, ההוא בארון כתיב. אלא מהכא: זעשו לי מקדש ושכנתי בתוכם".

2. "מקדש הי כוננו ידיך...". שמות ט"ו, יז.

ב. בפעולות הכהן הגדול ביום הכפורים נאמר:

"וכפר את מקדש הקדש ואת אהל מועד ואת המזבח יכפר ועל הכהנים ועל כל עם הקהל יכפר"⁴, ומשמע שהמקדש ב"מקדש הקדש" הוא כינוי בנסמך, כלומר **המקודש ביותר** שבקדש, והוא קדש הקדשים⁵. אין בזה אפוא שייכות לכינוי "המקדש" כשהוא עומד בפני עצמו דלעיל.

ג. כחלק ממצוות הקדושה של ישראל הם נצטוו:

"את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו אני ה'".⁶ יראת המקדש הנלמדת מפסוק זה מתייחסת אף היא לכל הר הבית, היינו למחנה לוי ומחנה שכינה⁷.

ד. במצוות שנצטווה הכהן הגדול נכלל:

"ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלקיו כי נזר שמן משחת אלקיו עליו אני ה'".

המסקנה ההלכתית מלאו זה היא:

"כהן גדול... מת לו מת - אינו יוצא אחר המטה, אלא הן נכסין והוא נגלה הן נגלין והוא נכסה, ויוצא עמהן עד פתח שער העיר, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: אינו יוצא מן המקדש, משום שנאמר: 'ומן המקדש לא יצא'⁸. הרמב"ם פסק⁹ כרבי יהודה:

"מת לו מת אינו יוצא אחריו, ואינו יוצא מפתח ביתו או מן המקדש, וכל העם באים לנחמו לביתו...". "ובית יהיה לו מוכן במקדש והוא הנקרא לשכת כ"ג. ותפארתו וכבודו, שיהיה יושב במקדש כל היום, ולא יצא אלא לביתו בלבד בלילה או שעה או שתיים ביום, ויהיה ביתו בירושלים ואינו זו משם". גם בזה הכוונה העקרונית היא להר הבית, ואל לכה"ג להיות במקום או במצב בו הוא עלול להיטמא, כדי שיהא תמיד מוכן לעבודת ה', ולכן עליו להיות קדוש תמיד, לפחות כמו כל אדם הבא להר הבית.

בספר במדבר יש רק אזכורים מעטים.

3. ויקרא י"ב, ד.

4. ויקרא ט"ז, לג.

5. ספרא אחרי מות ה', ח: "וכפר את מקדש הקודש - זה לפני ולפנים".

6. ויקרא י"ט, ל, וכן שם כ"ו, ב.

7. "...אף מורא האמורה במקדש לא ממקדש אתה מתיירא אלא ממי שהזהיר על המקדש. ואי זו היא מורא מקדש? לא יכנס אדם **בהר הבית**, במקלו, במנעלו, בפונדתו ובאבק שעל גבי רגליו, ולא יעשנו קפנדריא, ורקיקה מק"ו". ראה יבמות ו, ע"ב, ועיין במשנה תורה, הלכות בית הבחירה פ"ז, ה"א וה"ב, המצטט מקור זה.

8. סנהדרין פ"ב, מ"א.

9. הלכות כלי המקדש פ"ה, ה"ה וה"ו.

א. בסדר חנייתם של הכהנים נאמר:

"והחנים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו שמרים משמרת המקדש למשמרת בני ישראל והזר הקרוב יזמת"¹⁰.
 וכן לאחר פרשת קרח ועדתו כתוב: "ויאמר ה' אל אהרן אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש ואתה ובניך אתך תשאו את עון כהנתכם"¹¹.

המסקנה להלכה היא שהכהנים שמרו על אהל מועד מבפנים והלויים מבחוץ, כפי שהיה אח"כ בבית המקדש. אולם האחריות לשמירת המקדש הוטלה על הכהנים הממונים על הלויים, המשרתים את הכהנים בשמירת המקדש. לכאורה משמע גם כאן, שהמקדש כולל את מחנה לוי ומחנה שכינה, אך במדבר לא שמרו על מחנה לוי אלא על אהל מועד. אי"כ מדוע התורה מתייחסת לאהל מועד בכינוי "מקדש"?

נראה אפוא, שלא כל מחנה הלויים, כלומר הכולל את מגורי בני שבט לוי במדבר, נחשב ל"מקדש", אלא רק אותו חלק בו היו מחוץ לקלעים חצרות חצרות ובהן אהלים שונים ששימשו כלשכות שונות. מגורי הכהנים והלויים שכנו מחוץ לאיזור זה.

כיוון שבביהמ"ק לא היו בתי מגורים של כהנים ולויים, הרי שמחנה לוי כלל את כל הר הבית שסביב עזרת ישראל והכהנים. כיוון שרק משה ואהרן ובניו חנו "לפני אהל מועד מזרחה". נראה שרק אהליהם שכנו בקרבת "המקדש" ואילו מגורי שאר הלויים שכנו בריחוק יותר גדול.

ב. המקום הנוסף בו נזכר "המקדש" הוא במסע המחנות¹²:

"ונסעו הקהתים נשאי המקדש והקימו את המשכן עד באם"¹³.
 בגמרא מנחות צח, ע"ב מובא, שמשמעות "המקדש" בפסוק זה - הארון, שהרי הקהתים נשאו את הארון. מאידך, רש"י בפירושו לתורה, מסביר שהכוונה לכל כלי המשכן המקודשים, שבני קהת נשאו.

אמנם בני גרשון ומררי נשאו את המשכן והחצר [=אהל מועד], כלומר בני מררי נשאו את הקרשים הבריחים והעמודים, ובני גרשון את יריעות המשכן, הפרוכות המסכים והקלעים, אולם לפי דברינו שנוסף למשכן עצמו היו גם לשכות סביב אהל מועד כמו בביהמ"ק, במחנה לוי, יתכן שבעצם בני קהת נשאו גם את תכולת הלשכות הללו נוסף לכלי המשכן ולכן הם נשאי "המקדש", כלומר נושאי הארון, שאר כלי המשכן והחצר, וכן תכולת הלשכות שבמחנה לוי.

10. במדבר ג', לח.

11. במדבר י"ח, א.

12. עיין במאמר על "סדר המסע".

13. במדבר י", כא.

לפי זה, בני קהת נסעו עם כל תכולת המשכן והלשכות שסביבו, ועד בואם לחניה, בני גרשון ובני מררי הקימו תחילה את המשכן והחצר, ורק אח"כ את "המקדש" שסביבם. אולם אי"כ מדוע חז"ל בגמרא סברו שמדובר בארון?

יש להבהיר מדוע התורה מציינת שבני קהת הם נושאי המקדש, הרי משאם כבר ידוע מפרשיות קודמות, כמו שהיא גם מציינת שבני גרשון ובני מררי הם נושאי המשכן אף שמשאם ידוע מפרשיות קודמות. למעשה, בני גרשון ובני מררי נשאו בעגלות שמשו רבנו נתן להם, בעיקר את חלקי המשכן.

אולם, חלקי הדופן החיצוניים של **חצר אהל מועד**, היינו - העמודים והקלעים, שאינם חלק מאהל מועד עצמו, שהם שאר המשא שבאחריותם, לא נישאו על גבי העגלות שמשרע"ה נתן להם ממתנת הנשיאים. הם נישאו על עגלות אחרות שלא נתקדשו כעגלות הנשיאים.

על עגלות הנשיאים נשאו רק את חלקי המשכן המקודש שנמשחו ע"י שמן המשחה¹⁴, ולא את חלקי דופן החצר כיוון שחלקי דופן החצר לא נמשחו בשמן המשחה.

יוצא, שהתורה מציינת את תחילת מסע בני גרשון ובני מררי עם עגלות הנשיאים לאחר פירוק המשכן, וקודם לפירוק דופן החצר, אל מחוץ לחצר, ולא את מסעם עם חלקי החצר שהתרחש בשלב מאוחר יותר.

לאחר שבני קהת נכנסו לשאת את משאם, הם מתחילים במסע בכך שהארון נוסע תחילה. עמם נוסעים גם שאר הלויים, הן שאר הקהתיים עם כלי המשכן ועם תכולת הלשכות, והן בני גרשון ובני מררי עם המשכן על העגלות ועם חלקי החצר על עגלות אחרות.

תחילת המסע של שבט לוי היא בארון, שסביבו נע כל השבט. סיום המסע של שבט לוי מתחיל ג"כ בארון הממקם עצמו במקום החניה הראוי לו, ואחריו שאר כלי המשכן, הוא נמשך בהקמת המשכן עצמו, ואח"כ בהגעת והקמת "המקדש" שסביבו ע"י שאר בני קהת!

14. באמת, עניין זה קשה להבנה.

במדבר רבה פ"ו, ג ו-ד, מובא שקלעי החצר נישאו על גבי העגלות יחד עם היריעות של המשכן. לא כן לגבי עמודי החצר, שלא כתוב שם שנישאו מעל הקרשים והעמודים של המשכן על גבי העגלות.

אולם מדרש מאוחר זה מתקופת הראשונים, אין לו מקבילות להשוואה ואינו מדייק בהכרח בדבריו ויתכן וזהו שיבוש, וצ"ע.

בכל אופן לעני"ד, גם הקלעים לא נישאו בעגלות הנשיאים אלא בעגלות אחרות, בדיוק כמו עמודי החצר, ורק חלקי המשכן נישאו על גבי עגלות הנשיאים, שיועדו לשאת רק את חלקי המשכן שנמשחו, ואילו הקלעים לא נמשחו בשמן המשחה. גם הגמרא בשבת צח, ע"ב, אינה מתייחסת להנחת עמודי החצר על קרשי המשכן שעל העגלות, ולעני"ד, מאותה סיבה.

בדרך כלל, "המקדש" הוא ציון המקום המקודש יותר מקדושת מחנה ישראל, כלומר מחנה לוי ובמרכזו מחנה השכינה¹⁵.

המשמעות העיקרית והרגילה כבכל מקום בתורה, נוגעת לסיום המסע והיא נוגעת ל"מקדש" במובנו הרחב ביותר, ככולל גם את החלק ממחנה לוי בו שכנו הלשכות שסביב אהל מועד.

אולם חז"ל נתנו משמעות נוספת, מצמצמת ביותר, הנוגעת לתחילת המסע ולתחילת החניה, ושם "המקדש" הוא המקודש ביותר - הארון, הקובע במיקומו את מיקום כל המשכן והמחנות שסביבו.

לשיטתם והסברם, משמעות זו היא יחידאית בתורה ואינה תואמת לדקדוק הרגיל, לפיו "מקדש" הוא ציון למקום מקודש.

יתכן והיסוד להסברם הוא בכך שלאחר כיסוי כלי המשכן ופירוק המשכן, אין לדבר עוד על המשכן כמקום השראת השכינה באשר אינו קיים עוד, ואת מקומו תופסים כלי המשכן כמקום השכינה במסע, ובעיקר ארון הברית. יתכן וזה מקור הדרשה: "ונסע אהל מועד" - אעפ"י שנסע, אהל מועד הוא¹⁶, אלא שאינו כולל עוד את ה"משכן" המפורק וה"מקדש" המפורק, שהיה סביבו בחניה, אלא את הארון ושאר כלי אהל מועד, המכוסים בעורות תחש, כמו שאהל מועד היה מכוסה בחניות.

15. למעשה יתכן ויש בפרשת המסעות עוד לשונות יחידאיים. המילה "קומה" כמו "והקימו" ניתנת גם לפירוש השונה מבשאר המקומות בתורה, בהם המשמעות היא של בנין וכאן יתכן ומשמעותו היא העמדה בהמתנה.

16. עיין במסכתות: זבחים סא, ע"ב; קטן, ע"ב ובמנחות צה, ע"א.